

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ชาตก เป็นเรื่องราวในอดีตชาติของพระโพธิสัตว์ก่อนที่จะมาเกิดในชาติสุดท้ายและได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาพุทธเจ้า เรื่องราวของชาติหนึ่ง ๆ ก็เรียกว่าชาตกหนึ่ง ๆ รวมทั้งสิ้น ๕๔๗ เรื่อง (ซึ่งน่าจะเป็น ๕๕๐ เรื่อง แต่เดิมและต่อมาหายไป ๓ เรื่องในภายหลัง) ชาตกอรรถกถาเริ่มต้นตรงที่กล่าวถึงทูเรนิทาน คือพระพุทเจ้าเริ่มทำความเพียรเพื่อหวังพุทธภูมิในชาติที่เกิดเป็นสุเมธดาบส แล้วกล่าวถึงพระพุทเจ้าในอดีต ๒๔ พระองค์ที่กล่าวพยากรณ์รับรองพระโพธิสัตว์ของเรามาว่าจะได้ตรัสรู้ พระโพธิญาณเป็นพระพุทเจ้าองค์ที่ ๒๕ คือ เจ้าชายสิทธัตถโคตมะนั้นเอง^๑

ความจริงเกี่ยวกับนิทานชาตกที่ควรรู้จักคือ เรื่องชาตกเป็นนิทานซึ่งรวบรวมมาจากที่ต่าง ๆ กัน ไม่ใช่เรื่องที่เกิดขึ้นในที่ใดที่หนึ่งโดยเฉพาะ ฉะนั้นจะเหมาะเอาว่าเป็นพุทธวัจนะล้วน ๆ ที่พระพุทเจ้าทรงบรรยายไว้ด้วย พระองค์เองก็ไม่อาจจะกล่าวได้เช่นนั้น ถ้าจะเรียกว่าเป็นชุมนุมนิทานโบราณที่นำมาใช้เพื่อบรรยายหลักธรรมในแง่ต่างๆ ประกอบด้วยการบำเพ็ญบารมี ๑๐ ประการก็ได้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อพระราชทานพระบรมราชาธิบายเรื่องชาตกในแง่ความเป็นมาและอื่นๆ แล้วทรงสรุปคุณค่าของหนังสือชาตกไว้ว่า

ข้อซึ่งกล่าวมาแล้วข้างต้นนั้น เป็นคำแนะนำให้ท่านทั้งหลาย อ่านหนังสือเรื่องชาตกนี้ตามคำซึ่งข้าพเจ้าเรียกว่าแลดูด้วยตั่งวงกว้างๆ แต่แท้จริงเรื่องชาตกนี้เป็นเรื่องนิทานโบราณซึ่งนักปราชญ์ทั้งหลายได้นำสืบๆ กันมาตั้งแต่ ๒,๕๐๐ ปีขึ้นไปหา ๓,๐๐๐ ปี ก็เป็นเรื่องที่ควรอยู่ซึ่งเราจะอ่านๆ ธรรมดาผู้ซึ่งมีความพอใจในความรู้วิชาหนังสือและเรื่องทั่วไปในโลก ย่อมถือว่าหนังสือซึ่งเขียนไว้แต่โบราณเช่นนี้ เป็นหนังสือสำคัญที่จะส่องให้ความประพฤติกความเป็นอยู่และประเพณีของประเทศซึ่งแต่งเรื่องนิทานนั้นเป็นอย่างไร เป็นอุปการะที่จะแต่งเรื่องตำนานทั้งปวงโดยทางเทียบเคียงให้รู้คติของคนโบราณในประเทศนั้นๆ ถึงแม้แต่เพียงเรื่องปรารภซึ่งเรารู้ว่าเป็นพระอาจารย์ผู้รวบรวมคัมภีร์ชาตกได้เรียบเรียงขึ้นเพื่อจะให้เห็นเหตุผลประกอบท้องเรื่องนิทานก็ดี แต่เรื่องราวเหล่านั้นย่อมมาจากความจริง ซึ่งเป็นไปอยู่ในเวลาซึ่งพระพุทเจ้ายังดำรงพระชนม์อยู่เป็นเครื่อง

^๑ ศักดิ์ศรี แยมั่นดดา “วรรณคดีพุทธศาสนาพากย์ไทย” (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๕), หน้า ๓๕-๓๗.

อุปกรณ์ใหญ่ ซึ่งจะให้เรื่องราวของประเทศและประชาชนซึ่งอยู่ในประเทศนั้น ทั้งความประพฤติดของพระสาวกทั้งหลาย ตลอดถึงพระองค์พระพุทธเจ้า เหมือนหนึ่งเล่าเรื่องเป็นตอนๆ ในสมัยหนึ่งๆ ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงประพฤติพระอิริยาบถและตรัสสั่งสอนอย่างไร เช่นหนังสือซึ่งเขาคัดข้อที่ผู้มีชื่อเสียงในปัจจุบันหรืออดีตซึ่งไม่ช้านาน ได้กระทำการหรือได้กล่าววาจาอันเป็นข้อควรสังเกตหรือควรจำและน่าพอใจอ่าน มารวบรวมขึ้นไว้ด้วยฉบับหนึ่งต่างหาก ซึ่งผู้รู้ภาษาต่างประเทศคงจะได้พบเห็นอ่านโดยมาก ถ้าจะพยายามกล่าวเป็นคำไทย ก็เห็นว่าตรงกับคำที่เรียกว่าอภินิหาร ซึ่งมีผู้เคยแต่งอยู่บ้าง ความสังเกตอันนี้อาจทำให้เข้าใจในพุทธประวัติแจ่มแจ้งขึ้นๆ แท้จริงหนังสือพุทธประวัตินั้นก็ได้เก็บเรื่องราวจากพระคัมภีร์ต่างๆ มารวบรวมเรียบเรียงขึ้น เหมือนอย่างผู้จะแต่งพงศาวดาร ก็ต้องอ่านหนังสือราชการและหนังสือหลักฐานอันมีอยู่ในกาลสมัยที่ตัวจะแต่งนั้นทั่วถึงแล้ว จึงยกข้อที่ควรเรียบเรียงเป็นเรื่องในข้อซึ่งควรจะกล่าวๆ แต่ผู้ซึ่งจะอ่านหนังสือโบราณเช่นนี้ จำจะต้องสังเกตกาลสมัยของหนังสือนั้นให้รู้ว่าหนังสือนี้ได้แต่งขึ้นในประเทศใด ประเทศนั้นมีภูมิฐานอย่างไร ความประพฤติดของมนุษย์ในประเทศนั้นเป็นอยู่ในกาลนั้นอย่างไร ความมุ่งหมายของผู้ซึ่งคิดเห็นว่า เป็นการที่ตนจะทำประโยชน์ให้แก่ประชุมชน เป็นอันมากอย่างไร แล้วจะได้ทำการไปด้วยอาการอย่างไร สำเร็จได้อย่างไร ของเรา ผู้อ่านต้องตั้งใจเหมือนตนได้เกิดขึ้นในขณะนั้น อ่านด้วยน้ำใจที่รู้สึกประโยชน์ใช้ประโยชน์ในเวลานั้น ซึ่งจะเกิดความรื่นรมย์ในใจในขณะทีอ่านนั้น และจะเข้าใจแจ่มแจ้งตลอดๆ เมื่ออ่านตลอดข้อความแล้ว จะใช้วิจารณ์ปัญหาอย่างหนึ่งอย่างใดสำหรับวินิจฉัยในภายหลังก็ตาม เมื่อเข้าใจชัดเจนแล้ว ก็จะถูกต้องตามความเป็นจริง

บรรดาชาดกทั้ง ๕๔๗ เรื่องนี้ ชาดก ๑๐ เรื่องสุดท้ายในมหานิบาตชาดก คือ เติมยชาดก มหาชนกชาดก สุวรรณสามชาดก เนมิราชชาดก มโหสถชาดก ภูริทัตตชาดก จันทกุมารชาดก มหานารทกัศสพชาดก วิรุทธชาดก และเวสสันดรชาดก เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับการบำเพ็ญบารมี ๑๐ ทศที่โดดเด่นที่สุด ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๘ ชื่อ พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก เป็นชาดกที่คนไทยให้ความสนใจและให้ความสำคัญมากกว่าชาดกอื่น ๆ^๒

พระภูริทัตพระพุทธเจ้าเสวยพระชาติเป็นพระภูริทัตทรงบำเพ็ญศีลบารมี ภูริทัตตกุมารฉลาดกว่าผู้อื่น บิดาจึงมอบหมายงานให้ทำมากกว่า คราวหนึ่ง ทัตตกุมาร ได้ติดตามพระบิดาและท้าววิรูปักษ์เข้าเฝ้าท้าวสักกเทวราช ทัตตกุมารได้แสดงความสามารถให้ท้าวสักกะโปรดปราน จึงตั้งชื่อให้ว่า ภูริทัตตกุมาร (พระกุมารผู้มีปัญญากว้างขวางดุจแผ่นดิน) ภูริทัตตกุมารหมั่นรักษาศีล เพราะรู้ว่าผลของการรักษาศีลจะได้เกิดเป็นเทพบนสวรรค์ ครั้งหนึ่งพระองค์ขออนุญาตพระบิดาพระมารดา มารักษาสิบลบนโลกมนุษย์ พระองค์รักษาศีลอย่างเคร่งครัด อธิษฐานจิตไว้มั่นคงว่า หนั่ง เอ็น กระดู

^๒ พระมหาพิทักษ์ สุเมธ (ทองเหลือง), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องสุวรรณสามชาดก”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสนมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ที่ ๑.

เลือดเนื้อ หากผู้ใดต้องการก็จง เอาไปเถิด ไม่ปกป้อง ไม่หวง ยินดีสละให้พรานเนื้อชาวเมืองพาราณสี สองพ่อลูก ออกล่าเนื้อมาถึงริมฝั่งแม่น้ำยมุนา ใกล้บริเวณที่ภริยัตตกุมารจำศีลอยู่เมื่อเห็นภริยัตตกุมาร ก็เข้าไปสอบถามพระภริยัตตบอตามความจริงแล้วพาพรานทั้งสองไปเที่ยวเสวยสุขในนาศพิภพ เวลาผ่านไป ๑ ปี พรานทั้งสองลาพระภริยัตตกลับโลกมนุษย์ ต่อมา มีพราหมณ์คนหนึ่ง เรียนมนต์จัญจากฤาษีตนหนึ่ง มนต์นั้นชื่อ มนต์อาลัมพายน คนทั่วไปจึงเรียกเขาว่า พราหมณ์อาลัมพายน อำนาจมนต์ช่วยให้ได้แก้ววิเศษจากพวกนางนาค พรานผู้เป็นพ่อเห็นเข้าต้องการได้ จึงแลกเปลี่ยนด้วยการบอกที่รักษาศีลของพระภริยัตต และทรมาณด้วยวิธีการต่าง ๆ พระภริยัตตไม่ยอมไม่ยอมให้ความโกรธเกิดขึ้น เพราะต้องการรักษาศีลพราหมณ์อาลัมพายนได้นำ พญานาคภริยัตตไปแสดงกลเรียไรเงินได้จำนวนมาก พระนางสมุทททาทรงฝันร้าย และไม่เห็นพระภริยัตตมาเฝ้าดังเคย จึงแนพระทัยว่า พระโอรสประสพภัย พระโอรสทั้งสามพระองค์ รับอาสาออกติดตาม สุทัสสนกุมารแปลงตัวเป็นฤาษีติดตามไปจนพบพราหมณ์อาลัมพายน กำลังเปิดแสดงที่ประตูพระราชวังพาราณสี พญานาคภริยัตตเห็นฤาษีแปลงก็เลื้อยเข้ามาขอ ร้องไห้แทบเท่าพี่ชายฤาษีแปลงวางแผนช่วยเหลือ โดยทำให้สู้กับพิษของเขียดซึ่งเป็นนางนาคแปลง พิษร้ายนั้นได้ถูกผิวหนังพราหมณ์อาลัมพายนจนกลายเป็นโรคเรื้อน เขาตกใจ ยอมปล่อยพญานาคภริยัตต สุทัสสนกุมารและ พระภริยัตตเข้าเฝ้าพระเจ้าพาราณสี กราบทูลให้พระองค์ทรงทราบว่าเป็นพระโอรสของพระนางสมุทททาทพระชนิษฐาของพระองค์ พระภริยัตตกลับไปพักรักษาพระองค์ แล้วได้กล่าวว่า พราหมณ์กับผู้ครองเรือนปฤชนทั่วไปยังหมกมุ่นในกามคุณ ยังต้องการทรัพย์สิน ข้าว บ่าวไพร่ เหมือนกันการทำความดีนั้นอาจมีอุปสรรคมาทดสอบแต่สุดท้ายก็จะประสบชัยชนะ

ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาเรื่องภริยัตตชาดก ทั้งในแง่ของความหมายและความ เป็นมา หลักระรมต่าง ๆ ในเรื่องนี้ และอิทธิพลที่มีต่อสังคมไทยในด้านต่าง ๆ เรื่องภริยัตตชาดกมีความสำคัญต่อวิถีพุทธ เป็นแบบอย่างในการใช้ชีวิต โดยเฉพาะการบำเพ็ญศีลและขันติบารมี การศึกษาเรื่องขันติบารมี ของภริยัตตชาดก จึงมีความสำคัญต่อพุทธศาสนิกชนในฐานะที่เป็นชาดกที่มีอิทธิพลต่อชนบประเพณีและวัฒนธรรมไทย การศึกษาภริยัตตชาดกจึงเป็นสิ่งที่เป็ประโยชน์และการนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาชีวิตและสังคมไทยสืบต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์การวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาเรื่องศีลในพุทธศาสนาเถรวาท
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาศีลบารมีในพุทธศาสนาเถรวาท
- ๑.๒.๓ เพื่อศึกษาการบำเพ็ญศีลบารมีของพระภริยัตต

๑.๓ ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาวิเคราะห์เชิงเอกสาร ซึ่งได้ทำการศึกษาข้อมูล ๒ ส่วนคือ

๑.๓.๑ ศึกษาข้อมูลขั้นปฐมภูมิ (Primary Source) โดยศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับการบำเพ็ญ
ศีลบารมีที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และชาดกเรื่องพระภริทัต

๑.๓.๒ ศึกษาข้อมูลขั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) โดยศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับการ
บำเพ็ญศีลบารมีในพระพุทธศาสนาเถรวาทและการบำเพ็ญศีลบารมีในภริทัตชาดก จากเอกสารและ
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๔ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

๑.๔.๑ **พระภริทัต** หมายถึง อดีตชาติ ชาติหนึ่งของพระพุทธเจ้า ที่เสวยชาติ
เป็นพยานาคชื่อว่าภริทัต

๑.๔.๒ **ศีล** หมายถึง ข้อบัญญัติทางพระพุทธศาสนา ที่กำหนดการปฏิบัติกาย วาจา
เช่น ศีล ๕, ศีล ๘ การรักษากาย วาจา ให้เรียบร้อย เป็นธรรมข้อหนึ่งในทศพิธราชธรรม

๑.๔.๓ **บารมี** หมายถึง คุณความดีที่ต้องบำเพ็ญมี ๑๐ อย่างคือ ทาน ศีล เนกขัมมะ
ปัญญา วิริยะ ขันติ สัจจะ อธิษฐาน เมตตา อุเบกขา เรียกว่า ทศบารมี, คุณความดีที่ได้บำเพ็ญ,
คุณสมบัติที่ทำให้ยิ่งใหญ่

๑.๔.๔ **ศีลบารมี** หมายถึง คุณความดีที่ควรบำเพ็ญโดยการรักษาศีล

๑.๔.๕ **โพธิสัตว์** หมายถึง ท่านผู้ที่จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ในที่นี้พระโพธิสัตว์
หมายถึงพระภริทัต

๑.๔.๖ **พุทธจริยธรรม** หมายถึง หลักความประพฤติที่อบรมกิริยาและปลูกฝังลักษณะ
นิสัย ให้มีลักษณะการกระทำทั้งทางกาย วาจา และใจที่ดีงามเป็นประโยชน์ต่อตนเองผู้อื่นและสังคมมี
ความประพฤติอยู่ในครรลองของคุณธรรมหรือศีลธรรมของสังคม คุณค่าทางพุทธจริยธรรมนี้จะเป็น
ตัวชี้ให้เห็นถึงความเจริญงอกงามในการดำรงชีวิตอย่างมีระเบียบแบบแผนตามวัฒนธรรมของบุคคลที่
มีลักษณะทางจิตใจที่ดีงามสามารถอยู่ในสภาพแวดล้อมที่โน้มนำให้บุคคลมุ่งกระทำความดี ละเว้น
ความชั่ว มีแนวทางความประพฤติปฏิบัติอยู่ในเรื่องของความดี ความถูกต้อง ความควรไม่ควรในการ
ประพฤติปฏิบัติตนเพื่ออยู่ในสังคมได้อย่างสงบเรียบร้อยและเป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น

๑.๕ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ก.หนังสือ

พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้กล่าวถึงเรื่องราว ฎิริทัตตชาตก เป็นชาตกที่พระพุทธเจ้าตรัสเล่าถึงเรื่องราวในอดีตชาติของพระองค์ เมื่อครั้งเกิดเป็นพญานาค ชื่อ ฎิริทัตต ทรงมีพระปณิธานที่จะบำเพ็ญ “ศีลบารมี” ตั้งใจอย่างเด็ดเดี่ยวที่จะรักษาศีลมิให้ขาด มิให้ทำลาย แม้จะได้รับความทุกข์ทรมานทั้งทางร่างกายและการบีบคั้นทางด้านจิตใจอย่างไร ก็จะไม่ทำร้ายผู้อื่นให้ได้รับความเดือดร้อน^๓

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวเรื่องศีลไว้ในหนังสือพจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์ว่า ศีลคือ ความประพฤติดีทางกายและวาจา การรักษากายและวาจาให้เรียบร้อย ข้อปฏิบัติสำหรับควบคุมกายและวาจาให้ตั้งอยู่ในความดีงาม การรักษาปกติตามระเบียบวินัย ปกติมารยาทที่ปราศจากโทษ ข้อปฏิบัติในการฝึกหัดกายวาจาให้ดียิ่งขึ้น ความสุจริตทางกายวาจาและอาชีวะมักใช้เป็นคำเรียกออย่างง่ายสำหรับคำว่า อธิศีลสิกขา (ข้อ ๑ ในไตรสิกขา, ข้อ ๒ ในบารมี ๑๐, ข้อ ๒ ในอริยทรัพย์ ๗, ข้อ ๒ ในอริยวัฑฒิ ๕)^๔

กฤตย์ เขยกิจวงศ์ ได้กล่าวถึงเรื่องราว ๑๐ชาติสุดท้ายของพระโพธิสัตว์ก่อนจะเสวยพระชาติมาเกิดเป็นพระพุทธเจ้าว่า ได้รู้จักกับ "ฎิริทัตตชาตก" ชาตกที่แสดงถึงการบำเพ็ญศีลบารมี คือ การรักษาศีล ฎิริทัตตนาคราชขึ้นมาจำศีลอยู่ริมฝั่งแม่น้ำยมุนา ยอมอดทนให้หมองจับไปทรมานต่าง ๆ ด้วยการไม่ตอบโต้ หรือไม่ทำร้ายตอบหมองผู้นั้น ได้ด้วยฤทธิ์แห่งนาคร แต่เพราะพระฎิริทัตตตั้งมั่นในศีลของตน ซึ่งในที่สุดก็ได้อิสรภาพ คติธรรมที่จะได้รับจากชาตกเรื่องนี้ก็คือความโลภนั้นเป็นสิ่งที่ชั่วร้ายเช่นเดียวกับการเนรคุณผู้ที่ไม่รู้จักบุญคุณย่อมพบแต่ความล้มจม และพบกับความทุกข์แสนสาหัส แต่ความอดกลั้น ความอดทนย่อมเป็นสิ่งที่ประเสริฐยิ่งนัก^๕

นิตดา หงษ์วิวัฒน์ ได้กล่าวถึงเรื่องราวทศชาติชาตกกับจิตรกรรมฝาผนัง เวสสันดรชาตก ฎิริทัตตชาตก จันทกุมารชาตก นารทชาตก วิรุทธชาตก” เล่มนี้ ประกอบไปด้วยชาตก ๕ ชาติหลังของพระพุทธเจ้า นับตั้งแต่ฎิริทัตตชาตกที่ ๖ จันทกุมารชาตกที่ ๗ นารทชาตกที่ ๘ วิรุทธชาตกที่ ๙ และเวสสันดรชาตกที่ ถ่ายทอดเรื่องราวพร้อมภาพจิตรกรรมฝาผนังในแต่ละยุคแต่ละสมัย ซึ่งได้รวบรวม

^๓ ฎุรายละเอียดใน ขุ.ชา (ไทย) ๒๘/๗๘๔-๔๘๑/๓๐๕-๓๓๗.

^๔ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๒๔๕.

^๕ กฤตย์ เขยกิจวงศ์, พระเจ้า ๑๐ ชาติ ฎิริทัตตชาตก, (กรุงเทพมหานคร : เสริมปัญญา, ๒๕๕๒) หน้า ๑๖.

คัดสรรมาอย่างดีแล้ว โดยในเล่มได้บอกเรื่องราวและภาพนั้นๆ มาจากวัดไหน วัดตั้งอยู่ที่ใด เพื่อผู้ที่สนใจประทับใจในภาพนั้นๆ จะได้รับรู้ทันที^๖

คุณ โทชน์ และเรณู ศรีภาค ได้กล่าวถึงการบำเพ็ญศิลปกรรมของวารสารศูนย์บริการวิชาการว่าพระภิกษุที่ตนคือ ผู้ที่ได้ตั้งจิตอธิฐานในการรักษาอุโบสถศีล ถึงแม้ว่าจะถูกพราหมณ์ทรมานอย่างแสนสาหัส เช่นงัดให้ปากอ้า ยัดยาลงเข้าไปในปาก เขี่ยบยาลำตัว จับพาดพื้น แต่พระภิกษุที่ตนพยายามข่มใจไม่ให้ความโกรธ เพราะกลัวจะผิดศีล ยอมเสียสละชีวิตเพื่อรักษาศีล มีความอดทน ระวังความโกรธจิตใจประกอบด้วยเมตตาจึงสามารถรักษาศีลให้ถึงที่สุดได้^๗

สรุป จากเอกสารที่ได้กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่าศีลเป็นเรื่องที่ควบคุมพฤติกรรม ทั้งทางกาย ทางวาจา และใจ ให้อยู่ในความประพฤติที่ดีงาม ไม่ทำให้ตัวเองเดือดร้อน และไม่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน ส่วนศิลปกรรมคือการบำเพ็ญศีลที่ยิ่งขึ้นไปอีกเป็นความตั้งใจแน่วแน่แม้ชีวิตก็สามารถที่จะสละได้เพื่อบำเพ็ญศิลปกรรมอย่างในกรณีพระภิกษุที่ตนพยายามข่มใจแม้จะถูกทำร้ายไม่ให้ความโกรธมาครอบงำเพื่อที่จะบำเพ็ญศิลปกรรม และขันติธรรมอันยิ่งใหญ่ทำให้ประสบความสำเร็จโดยไม่ล่วงศีลได้

ข.วิทยานิพนธ์

พระมหาจุลลอม ชูเลื่อน ได้ทำการวิจัยเรื่อง “ความกล้าหาญทางจริยธรรมในการบำเพ็ญกรรมของพระโพธิสัตว์ในทศชาติชาดก” ผลการวิจัยพบว่า พระโพธิสัตว์ทั้งสิบองค์ได้มีความกล้าหาญมุ่งมั่นในการบำเพ็ญกรรมของตนเป็นอย่างยิ่งแม้ต้องเผชิญกับความยากลำบากอย่างที่สุด การที่พระโพธิสัตว์มีความกล้าหาญในการเผชิญกับความยากลำบากเพราะมีความต้องการที่จะได้เป็นพระพุทธเจ้าเป็นแรงจูงใจ แม้ว่าการกระทำของพระโพธิสัตว์บางโอกาสจะเป็นสถานการณ์ขัดแย้งทางศีลธรรม แต่พระโพธิสัตว์ก็สามารถดำรงตนอยู่ในการบำเพ็ญกรรมอย่างมั่นคง และคุณธรรมสำคัญที่ทำให้พระโพธิสัตว์มีความกล้าหาญในการบำเพ็ญกรรมได้อย่างต่อเนื่อง คือ ปัญญา และกรุณา รวมทั้งความอดทนไม่หวั่นไหวและมีความเพียรพยายาม^๘

พระมหาพิทักษ์ สุ่มเธ (ทองเหลือง) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องสุวรรณสามชาดก ในด้านความหมายและความเป็นมานั้น จากการศึกษาพบว่า สุวรรณสามชาดกเป็นเรื่องราวที่ยกขึ้นมาตรัสเพื่อเป็นเครื่องยืนยันความกตัญญูกตเวทีของภิกษุว่า เป็นเรื่องที่ควรยกย่อง

^๖ นิตดา หงษ์วิวัฒน์, ทศชาติชาดกกับจิตรกรรมฝาผนัง เวสสันดรชาดก ภูริทัตตชาดก จันทกุมารชาดก นารทชาดก วิรุทธชาดก, (กรุงเทพมหานคร : แสงแดดเพื่อนเด็ก, ๒๕๔๙) หน้า ๒๒.

^๗ คุณ โทชน์และเรณู ศรีภาค, วารสารศูนย์บริการวิชาการ, ปีที่ ๑๑ ฉบับที่ ๑ ประจำเดือนมกราคม-มีนาคม ๒๕๔๖, หน้า ๘๐.

^๘ พระมหาจุลลอม ชูเลื่อน, “ความกล้าหาญทางจริยธรรมในการบำเพ็ญกรรมของพระโพธิสัตว์ ในทศชาติชาดก”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๖)

สรรเสริญเพราะพระพุทธองค์ก็ได้ปฏิบัติมาในอดีตชาติ โดยเนื้อหาสาระมุ่งเน้นในเรื่องของการมีเมตตาต่อสรรพสัตว์ และความกตัญญูตเวทีของสุวรรณสามกุมารที่มีต่อบิดามารดาผู้ตาบอดทั้งสอง อีกทั้งยังเป็นชาดกที่พระพุทธองค์ทรงบำเพ็ญเมตตาบารมีเป็นสำคัญ ในสมัยที่เสวยพระชาติเป็นสุวรรณสามโพธิสัตว์^๙

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ได้ทรงพระราชนิพนธ์เรื่อง “ทศบารมีในพุทธศาสนาเถรวาท” ได้กล่าวถึงภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่องทศชาติไว้ตอนหนึ่งว่า พระอารามต่าง ๆ ในประเทศไทยที่มีภาพเขียนบนฝาผนังมีอยู่มาก พระอุโบสถที่ประดิษฐานพระพุทธรูปใหญ่มักจะมีภาพแสดงเรื่องไตรภูมิ มีสวรรค์ชั้นต่าง ๆ และภูมิอื่น ๆ อยู่ทางด้านหุ้มกลองหลังพระปฏิมา ด้านหน้าพระปฏิมานิยมทำภาพมารวิชัย ส่วนด้านข้างมักจะเป็นภาพเล่าเรื่องต่าง ๆ เป็นภาพพุทธประวัติบ้าง ภาพชาดกบ้าง ภาพวรรณคดีบ้าง ที่มีมากที่สุดคือภาพทศชาติ ซึ่งแสดงถึงพระโพธิสัตว์บำเพ็ญบารมีต่าง ๆ ภาพเหล่านี้ถือได้ว่าเป็นภาพสำหรับประกอบคำสอนของพระสงฆ์ ซึ่งมักจะใช้เรื่องชาดกเป็นเรื่องราวในการแสดงพระธรรมเทศนา ทำให้ผู้ฟังเห็นภาพประกอบไปด้วย และจะได้มีความซาบซึ้งในรสพระธรรมยิ่งขึ้น^{๑๐}

นิยะดา เหล่าสุนทร ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ธัญชัยบัณฑิตชาดก : ภาพสะท้อนภูมิปัญญาของชาวอยุธยา” (๒๕๕๒) พบว่า ธัญชัยบัณฑิตชาดกซึ่งเป็นชาดกนอกนิบาต แต่งขึ้นโดยนักปราชญ์ในสมัยกรุงศรีอยุธยา มีเค้าโครงเรื่องที่คล้ายกับมโหสถชาดกมาก กล่าวได้ว่าธัญชัยบัณฑิตชาดกแต่งเลียนแบบมโหสถชาดก เช่น สาเหตุที่พระพุทธเจ้าตรัสชาดก ผู้ปกครองบ้านเมือง ราชบัณฑิต สุบิน นิमितของพระราชาในวันที่พระโพธิสัตว์ถือปฏิสนธิ นิमितในวันที่พระโพธิสัตว์ถือกำเนิด บริวารที่เกิดขึ้นมาพร้อมกับพระโพธิสัตว์ พระราชาทรงทดลองปัญญาของพระโพธิสัตว์ พระโพธิสัตว์เข้าเฝ้าและแสดงปัญญาให้ปรากฏแก่พระราชาและเสนาอำมาตย์ราชบริพาร พระโพธิสัตว์รับราชการในราชสำนัก และใช้สติปัญญาทำประโยชน์แก่อกุลแก่ราชตระกูล พระโพธิสัตว์เลือกคู่ครอง พวกราชบัณฑิตพยายามจะเป็นชู้กับภรรยาของพระโพธิสัตว์แต่ไม่สำเร็จ เป็นต้น มโหสถชาดกเป็นชาดกที่มีชื่อเสียงเป็นที่สองรองจากเวสสันดรชาดก เป็นที่รู้จักแพร่หลายไปในประเทศตะวันตก มีการตั้งข้อสังเกตว่า การสร้างอุโมงค์เพื่อใช้เป็นเส้นทางยุทธศาสตร์ของพระมโหสถ มีลักษณะตรงกับ Labyrinth ในเทพปกรณัมของโรมัน โครงเรื่องของมโหสถชาดก ใช้นิทานเรื่องย่อยเสริมเข้ามาในโครงเรื่องใหญ่ เช่น เรื่องเนื้อที่เหี่ยวคาบ

^๙ พระมหาพิทักษ์ สุขเมโธ (ทองเหลือง) “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องสุวรรณสามชาดก” วิทยานิพนธ์พุทธศาสนดรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙)

^{๑๐} สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี “ทศบารมีในพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๔), หน้า ๑๖๗.

ไป การหาเจ้าของโค การหาเจ้าของเครื่องประดับ การหาเจ้าของกลุ่มด้าย การแย่งชิงบุตร การแย่งชิงภรรยา การหาเจ้าของรถ เป็นต้น^{๑๑}

ประทีป ชุมพล ได้ทำการวิจัยเรื่อง “จิตรกรรมฝาผนังภาคกลาง : ศึกษากรณีความสัมพันธ์กับวรรณคดีและอิทธิพลที่มีต่อความเชื่อ ประเพณีและวัฒนธรรม” ได้กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า นิบาตชาดก ที่ปรากฏในจิตรกรรมฝาผนังและจิตรกรรมที่ปรากฏบนแผ่นหินหรือพระพุทธรูปเป็นเรื่องที่น่าสนใจจากพระไตรปิฎกซึ่งอยู่ในหมวดพระสุตตันตปิฎกขุททกนิกาย ซึ่งมี ๕๔๗ เรื่อง ซึ่งเรื่องที่แพร่หลายในประเทศไทย ที่รู้จักกันทั่วไปคือเรื่องในทศชาติหรือที่เรียกว่านิบาตชาดก ๑๐ เรื่อง และเป็นที่ยอมรับกันมากได้แก่ เรื่องพระมหาชาติหรือเรื่องพระเวสสันดรอันเป็นพระชาติสุดท้ายสุดของพระโพธิสัตว์ ปรากฏในวรรณคดีไทยที่แต่งขึ้นในสมัยอยุธยาตอนต้นคือมหาชาติคำหลวง ซึ่งต่อมาได้มีการแต่งเป็นคำประพันธ์อื่น ๆ เช่น แต่งเป็นคำกาพย์ เป็นร่ายยาว เป็นต้น และเป็นที่ยอมรับมาเทศน์จนกลายเป็นประเพณีการเทศน์มหาชาติอันเป็นที่นิยมมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยแล้ว เมื่อมาถึงสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ก็เป็นที่นิยมกันแพร่หลายกันมากขึ้น จนเป็นเรื่องที่จำเป็นที่สุดในความเชื่อของคนไทยที่ต้องฟังเทศน์มหาชาติเรื่องมหาเวสสันดร เพราะเกี่ยวข้องกับความเชื่อเกี่ยวกับสวรรค์และพระศรีอาริยมตไตรย์ จากการศึกษาเอกสารดังกล่าวข้างต้นนี้ จะเห็นได้ว่า ชาดกมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของบุคคลที่นับถือพระพุทธศาสนา มาตั้งแต่สมัยครั้งพุทธกาลจนถึงปัจจุบัน ต่อมานิยมนำเอาเรื่องราวในชาดกต่าง ๆ มาวาดเป็นภาพจิตรกรรมฝาผนัง เป็นต้น โดยเฉพาะทศชาติชาดกเรื่องเวสสันดรชาดกคนไทยนิยมฟังกันมาก ส่วนสุวรรณสามชาดก แม้จะมีผู้เรียบเรียงออกเผยแพร่ออกมาต่อสาธารณชน แต่ยังไม่มีการทำการศึกษาวิจัยในแง่มุมต่าง ๆ ทั้ง ๆ ที่เป็นชาดกที่สอนคนให้มีความกตัญญูกตเวทิตะและมีเมตตาต่อกันทำให้มองเห็นคุณค่าของหลักธรรมและอิทธิพลที่มีต่อสังคมไทยได้เป็นอย่างดี^{๑๒}

สรุป จากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องผู้วิจัยเห็นว่า ล้วนได้กล่าวถึงทศชาติบาร์มีของพระพุทธเจ้า สมณะโคตม เมื่อครั้งเกิดเป็นพญานาคชื่อ ภูริทัต ทรงมีพระปณิธานที่จะบำเพ็ญ “ศีลบาร์มี” ว่าด้วยเรื่องศีลบาร์มีของพระภูริทัต ซึ่งได้อธิฐานจิต ตั้งไว้ในอุโบสถศีล ละได้เสียซึ่งความโกรธ และให้เห็นถึงโทษของความโลภและคุณความสำเร็จที่ได้มานั้นจะตั้งผสมผสานไปด้วยความอดทน แม้ว่าจะลำบากเพียงไร ก็ยังตั้งมั่นอยู่ในศีล จนเกิดบาร์มีสะสมเป็นผู้หลุดผล ซึ่งกิเลสและอาสวะทั้งปวงและในการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาอบรม สั่งสอนให้กับลูกหลานด้วยการนำ

^{๑๑} นิยะดา เหล่าสุนทร, รัชชชัยบัณฑิตชาดก:ภาพสะท้อนภูมิปัญญาของชาวอยุธยา, (กรุงเทพมหานคร : แม่คำผาง, ๒๕๔๒), หน้า ๑๖.

^{๑๒} รองศาสตราจารย์ประทีป ชุมพล, จิตรกรรมฝาผนังภาคกลาง : ศึกษากรณีความสัมพันธ์กับวรรณคดีและอิทธิพลที่มีต่อความเชื่อ ประเพณีและวัฒนธรรม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, ๒๕๓๙), หน้า ๒๑๒.

หลักฐานมาสดแทรกเข้ากับงานด้านศิลปะ เช่นงานศิลปะฝาผนังตาม สถานที่ต่าง ๆ อันเป็นความสวยงามและยังสอดแทรกคำสอนต่าง ๆ ทางพระพุทธศาสนา ซึ่งภาพเหล่านี้ถือได้ว่าเป็นภาพสำหรับประกอบคำสอน ซึ่งมักจะใช้เรื่องชาดกเป็นเรื่องราวในการแสดงพระธรรมเทศนา ทำให้ผู้ฟังเห็นภาพประกอบไปด้วย และจะได้มีความซาบซึ้งในรสพระธรรมยิ่งขึ้นและยังมีการแต่งเป็นคำประพันธ์เพื่อความสวยงามทางภาษาเช่น แต่งเป็นคำกาพย์ เป็นร่ายยาว เป็นต้น และเป็นที่นิยมมาเทศน์จนกลายเป็นประเพณีการเทศน์มหาชาติอันเป็นที่นิยมมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นต้นมา

๑.๖ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Method) ซึ่งใช้วิธีการรวบรวมข้อมูลและการศึกษาข้อมูลจากเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง (Documentary Research) ซึ่งมีวิธีการวิจัยดังนี้

๑.๖.๑ รวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) โดยรวบรวมข้อมูลจากพระไตรปิฎก

๑.๖.๒ รวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) โดยรวบรวมข้อมูลที่เป็นนิพนธ์ทั่ว ๆ ไป นับตั้งแต่คัมภีร์อรรถกถา ฎีกา และตำราอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๓ ศึกษา และวิเคราะห์ข้อมูล เรียบเรียงและนำเสนอผลงานเชิงพรรณนา

๑.๗ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยเรื่องภูริทัตชาดกนี้มีประโยชน์ที่จะได้รับจากการวิจัย ดังนี้

๑.๗.๑ ทำให้ทราบเรื่องศิลปะในพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๗.๒ ทำให้ทราบเรื่องศิลปะกรรมในพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๗.๓ ทำให้ทราบการบำเพ็ญศิลปะกรรมของพระภูริทัต